

УДК 330.33:338.23
DOI: 10.15673/fie.v16i1.2888

Нікішина О.В.

докторка економічних наук,
старший науковий співробітник
завідувачка відділу ринкових механізмів та структур
E-mail: ksenkych@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

Тараканов М.Л.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділ ринкових механізмів та структур
E-mail: tarakanovnikolajleonidovic@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3827-2373

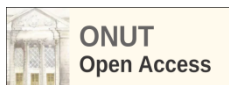
Носова Н.І.

провідний інженер
відділ ринкових механізмів та структур
ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України»
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: sovanatali22@ukr.net
ORCID ID: 0009-0008-4830-0009

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ СЕЛЕКТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОВОЧЕВОГО РИНКУ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ*

У статті представлені результати досліджень, присвячені інституціональному забезпеченню селективного регулювання овочевого ринку у період нестабільності. Зосереджено увагу на визначенні особливостей функціонування українського ринку овочевих культур у зв'язку з його провідною роллю у харчуванні населення. Визначено тенденції в експортно-імпортних постачаннях продукції. Наголошено, що у воєнний та повоєнний періоди збалансоване функціонування овочевого ринку значною мірою залежить від ефективності міжсуб'єктної взаємодії учасників. В умовах нестабільної кон'юнктури запропоновано комплекс інституціональних інструментів та заходів на локальному та національному рівнях, спрямованих на врівноваження попиту та пропозиції овочевих товарів на засадах формування товарної спеціалізації господарств населення на спільному виробництві однорідних овочевих культур. Розроблено концептуальну схему реалізації однорідних товарних партій продукції з іншими учасниками ринку, в першу чергу, фермерськими господарствами та агропідприємствами, з метою якісного та довгострокового зберігання продукції впродовж всього терміну реалізації.

Ключові слова: овочевий ринок, інституціональні механізми, селективне регулювання, міжсуб'єктні взаємодії.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Ринок овочів є одним із стратегічних агропродовольчих ринків країни. Його важливість визначається не лише значними обсягами виробництва, реалізації та споживання овочевої продукції, а також її соціальною значимістю, так як овочева продукція є невід'ємною складовою раціону харчування населення. Тобто, овочевий ринок має базове значення для забезпечення продовольчої безпеки країни в умовах нестабільності.

Ринку притаманна певна низка особливостей відтворювального процесу, які визначають доцільність виокремлення ринку у самостійний об'єкт дос-

ліджень. Товарна номенклатура об'єднує велике різноманіття продукції. В Україні вирощується понад 100 видів овочів, з них розповсюджених близько 40, а найпоширеніших 10-12 видів, кожний з яких потребує застосування особливої агротехніки. Овочі вирощуються у відкритому і закритому ґрунті, а також комбіновано. Частина овочів використовують лише у свіжому вигляді, іншу – у переробленому. Овочевому ринку притаманна ускладнена механізація виробничих процесів та значні витрати ручної праці. Трудомісткість виробничих процесів зумовлює підвищені витрати на відтворювальний процес.

У часовому вимірі споживчий попит на овочеву продукцію має нерівномірний характер. Частина

*Публікацію підготовлено в межах НДР «Селективне регулювання розвитку товарних ринків» (№ державної реєстрації 0122U000825).

товарів формує сезонний попит, інші забезпечують споживчий попит впродовж всього року («борщовий набір»). Відсутність належних умов зберігання, пакування та постачань продукції на ринок, у переважній більшості в складі дрібних та малих виробників, генерує низький рівень доданої вартості та втрати значної частки врожаю.

У воєнний та повоєнний період роль та місце овочевого ринку в системі агропродовольчого комплексу країни ще більше посилюється. В матеріалах робочої групи «Нова аграрна політика» проєкту Плану відновлення України на 2023-2032 роки в якості одного з провідних визначається проєкт «Плодоовочева Україна».

У перший рік війни ринок овочів зазнав найбільших втрат серед агропродовольчих ринків країни у зв'язку з тимчасовою окупацією Херсонської та Запорізької областей, які мають традиційну овочеву спеціалізацію. Масштаб збитків дорівнює 20 % від загальнонаціонального виробництва, що потребує пошуку нових ефективних шляхів відновлення виробництва овочів, у т. ч. за рахунок вдосконалення інституціонального регулювання ринку.

Аналіз останніх публікацій по проблемі.

Науково-прикладні засади розвитку овочевого ринку ґрунтовно висвітлені в багатьох наукових працях вітчизняних науковців. Так, Галат Л. М. [1], Духницький Б. В., Новічков О. В., Полупан В. М. [2], Іваненко В. Ф. [3], Лищенко М. О., Устік Т. В. [4] довели, що розвиток людини неможливий без розвиненого аграрно-продовольчого виробництва, в т. ч. виробництва овочів. Єльцова Л. Б. [5], Сегеда С. А. [6], обґрунтували проблеми раціонального споживання овочів. Питання організації маркетингових досліджень ринку овочевої продукції розглядалися вітчизняними дослідниками Логошою Р. В., Мазуром К. В., Кричковським В. Ю. [7], Артюхом Т. О. [8], Близьким Р. С. [9], Вишневською О. М. [10], Єранкіним О. О. [11], Болілою С. Ю., Кириченко Н. В. [12] та іншими вченими. Актуальність досліджень овочевого ринку підтверджується напрацюваннями іноземних учених. Серед них слід відзначити праці Гуань З., Бісвас Т., Ву Ф., що досліджували ринок томатів у США [13]. Хуан К. М., Гуань З., Хаммамї А. зосередили свої праці на промисловості свіжих овочів і фруктів [14]; Лія С., Ву Ф., Гуань З., Луо Т. дослідили вплив торгівлі свіжими томатами на розвиток промисловості [15].

Водночас в нових умовах інституціональна складова регулювання релевантного ринку залишається не достатньо дослідженою. Це пояснюється, зокрема, тривалою практикою використання суто ринкових механізмів у відносинах між суб'єктами господарювання, результативність яких частково забезпечувалась функціональною гнучкістю учасників.

Формулювання цілей дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні інституціональних механізмів та заходів, спрямованих на селективне регулювання функціонування овочевого ринку у во-

єнний та повоєнний періоди. У відповідності до мети були поставлені наступні завдання:

- ідентифікувати релевантний ринок;
- визначити тенденції функціонування ринку у довоєнний період;
- надати пропозиції щодо вдосконалення інституціональних механізмів селективного регулювання ринку з урахуванням особливостей його функціонування у воєнний та повоєнний періоди.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. У відповідності до Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку [16], географічні межі ринку визначаються шляхом встановлення мінімальної території, за межами якої з точки зору споживача придбання товару є неможливим або недоцільним. Особливість ринку полягає в тому, що під впливом споживчого попиту географічні межі мають більш стабільний характер та виокремлюють локальні ринки (в межах міст), де умови попиту та пропозиції, ціноутворення, конкурентних відносин та ін. є однорідними та відрізняються від сусідніх локальних ринків (міст) (табл. 1). Одночасно проявляється високий рівень переміщення пропозиції (товарних постачань) як між регіонами, так і на рівні національного ринку. За цих обставин географічними межами ринку слід визначати *державний рівень* з підвищеним впливом локальних ринків (локального споживчого попиту) на географічну диференціацію ринкового простору.

Товарні межі ринку визначаються шляхом формування групи взаємозамінних товарів (товарних груп), у межах якої споживач за звичайних умов може легко перейти від споживання одного товару до споживання іншого [16]. З урахуванням особливостей овочевого ринку формування групи взаємозамінних товарів (товарних груп) доцільно визначати із переліку товарів, які мають подібність споживчих властивостей (див. табл.1). Аналіз споріднених овочів за даним критерієм визначив певну подібність у декількох груп товарів (огірки – кабачки, цибуля – часник), що свідчить про певне різноманіття товарних меж ринку та підвищене задоволення попиту у споживчих властивостях овочів.

Часові межі ринку – мінімальний час стабільності ринку, тобто період, протягом якого товарна номенклатура, ціни, співвідношення попиту та пропозиції істотно не змінюються [16]. Для овочевого ринку за основний термін прояву доцільно визначати сезонність часових меж ринку, які диференціюються ціновими параметрами: період найнижчих цін у жовтні – листопаді, коли овочі закладаються у сховища, та найвищих цін у червні - липні при початку надходжень на ринок овочів нового врожаю.

Показник ступеню відкритості ринку визначається як питома вага товарів (товарних груп), що ввозяться з-за географічних меж ринку, до загального обсягу ринку.

Територіальні, товарні та часові межі релевантного ринку овочів*

Межі ринку	Особливі ознаки	Ідентифікація меж ринку
1. Територіальні	В межах державного ринку з певним посиленням диференціації ринкового простору на рівні локальних ринків (міст).	а) умови попиту, пропозиції, ціноутворення, конкурентних відносин та ін. є однорідними в межах локальних ринків (міст) та відрізняються від суміжних локальних ринків (міст); б) високий рівень переміщення пропозиції (товарних поставок) в межах міжрегіональних (на рівні національного ринку) та внутрішньо регіональних зв'язків; в) показник ступеню відкритості ринку складає менше 40%: 1,80% у 2021 році (табл. 2).
2. Товарні	Наявність товарів-субститутів в складі овочевої номенклатури.	За споживчими властивостями: а) <i>кабачки – огірки</i> : - кабачки: вода 93,0 гр., вітаміни групи А,В,С,Н, РР, мікроелементи залізо 0,4 мг, калій 238,0 мг, магній 9,0 мг, натрій 2.0 мг, фосфор 12,0 мг; - огірки: вода 95.0 гр., групи вітамінів А, В, С, Н, РР, мікроелементи залізо 0.9 мг, калій 141.0 мг, магній 14.0 мг, натрій 8.0 мг, фосфор 42.0 мг. б) <i>цибуля – часник</i> : - цибуля: від 3 до 14 % цукрів (мальтоза, глюкоза, сахароза, фруктоза), - часник: 20-27 % полісахаридів, аліцині й інші органічні сполуки сульфідної групи.
	Характеристика овочевих культур (в межах «борщового набору»).	а) <i>капуста білокачанна (Brassica oleraceae L. var. capitata L. forma alba)</i> відноситься до сімейства капустяні (Brassicaceae) і відрізняється великим поліморфізмом морфологічних ознак, особливо вегетативних. Цикл життя від насіння до насіння у звичайних умовах здійснюється у неї протягом двох років вирощування. З овочевих рослин капуста дає найвищі (до 80-100 т з 1 га) врожаї за найменшої собівартості та витрат праці. б) <i>буряк столовий (Beta vulgaris L. subsp. vulgaris var. conditiva Alef.)</i> вирощують у всіх землеробських районах країни. Буряк більш вимогливий до тепла, ніж морква. Оптимальна температура для росту коренеплодів +16..+22°C. в) <i>картопля (лат. Solanum tuberosum)</i> або паслін бульбоносний – вид бульбоносних трав'янистих багаторічників роду Паслін родини Пасльонові. Зелені тканини картоплі містять алкалоїд соланін, що захищає картоплю від бактерій і деяких комах. д) <i>морква (лат. Daucus carota)</i> - дворічна овочева культура. У перший рік вегетації формує розетку листків і м'ясистий коренеплід. Лише після зберігання коренеплодів при низьких позитивних температурах і висаджуванні їх у ґрунт (або після перезимівлі в ґрунті) на другий рік культури рослини утворюють розетку листків, квітконосні стебла і дають насіння
3. Часові	Сезонність проявів часових меж ринку (за ціновим параметром)	<i>Сезон найнижчих цін</i> : жовтень-листопад, коли овочі закладаються у сховища; <i>сезон найвищих цін</i> : червень-липень, коли на ринок починають надходити овочі нового врожаю.

*Укладено на основі [1, 2, 4, 7, 16].

У 2021 р. цей показник склав 1,8 %, збільшившись порівняно з 2015 р. на 1,7 % за рахунок зростання обсягів імпорту в 8,3 рази на фоні скорочення обсягів виробництва та експорту овочевих культур (на 29 % і 58,3 % відповідно) (табл. 2). Згідно з Методикою [16], якщо цей показник менше 40 %, географічними межами ринку вважаються кордони держави. Ємність ринку зменшилася з 28,7 млн. т у 2020 р. до 21,35

млн. т у 2021 р. (на 33 %) за рахунок скорочення обсягів внутрішнього виробництва овочів.

Ринок овочів формує двох секторну структуру, представлену виробничим та розподільчо-збутовим сектором. У виробничому секторі здійснюється вирощування овочевих культур, їх збирання, формування товарних партій для подальшого просування по каналам реалізації.

Таблиця 2

Ступінь відкритості та ємність ринку овочевих культур*

Показники	Роки							2021 до 2015, %
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
1. Виробництво тис. т	30005,23	31100,51	31560,20	30090,46	31270,12	28480,34	21309,45	71,0
2. Експорт, тис. т,	72,62	70,91	272,17	254,50	97,27	74,85	102,13	41,7
у % до виробництва	0,16	0,23	0,86	0,84	0,31	0,26	0,16	X
3. Імпорт, тис. т	47,28	96,19	85,10	134,93	485,35	487,78	388,05	825,5
у % до виробництва	0,15	0,31	0,27	0,45	1,55	1,69	0,47	X
4. Ємність ринку, тис. т	29979,66	30912,93	31440,43	29970,83	31680,55	28766,22	21595,32	X
5. Ступінь відкритості ринку, %	0,15	0,31	0,27	0,45	1,53	1,69	1,80	X

*Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [17].

У довоєнний період з 2015 по 2021 рр. загальна посівна площа під овочевими культурами майже не змінилась. Під картоплею посівні площі скоротились лише на 0,7 % (з 1291 до 1,283 тис. га), під овочами відкритого ґрунту збільшилися на 3,2 % (з 440 до 454 тис. га). За товарною групою «інші культури овочеві та баштанні продовольчі» зріст був більш суттєвим (+31,4 %) (табл. 3). У 2021 р. основна частка площ припадала на картоплю (1283 тис. га, або 71 %), що обумовлено її провідною роллю у харчуванні на-

селення, та культури овочеві відкритого ґрунту – 454 тис. га (25,1 %), на інші культури овочеві та баштанні продовольчі – 70 тис. га (3,87 % від загальної площі). Отже, структура посівних площ представлена, в основному, традиційними овочевими культурами (96,1 %). Частка інших культур складає 3,9 %. З них на малопоширені культури (зелень та пряноароматичні культури) припадає лише 1,6 % від посівних площ (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка та структура посівних площ овочевих культур за товарними групами в Україні*

Товарні групи	2015		2019		2020		2021		2022		Зміни (+, -)	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	(9-7)	(10-8)
<i>A</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
1. Картопля	1291	70,8	1309	71,6	1325	71,5	1283	71,0	1208	74,6	-75,0	-5,9
2. Культури овочеві відкритого ґрунту	440	24,1	446	25,4	457	24,6	454	25,1	373	23,0	-81,0	-17,9
3. Інші культури овочеві та баштанні продовольчі	92	5,05	73	3,00	72	3,88	70	3,87	39	2,40	-31,0	-44,3
4. Разом	1823	100	1828	100	1854	100	1807	100	1620	100	-	-

*Складено авторами за даними Державної служби статистики України [17, с. 57].

За валовим виробництвом овочів Україна входить у двадцятку світових лідерів та займає третє місце в Європі, поступаючись лише Італії та Іспанії. Обсяги валового збору овочів з 2015 по 2021 рр. мали

тенденцію незначного зростання з 30,0 до 31,2 млн. т у 2021 р. (+ 5,5 %). Обсяги виробництва картоплі збільшилися з 20,8 до 21,3 млн. т (+0,5 млн. т, + 2,4 %); обсяги овочів – на 721 тис. т (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка та структура виробництва овочевих культур в Україні *

Товарні групи	2015		2019		2020		2021		2022		Зміни (+, -)	
	млн. т	%	млн. т	%	млн. т	%	млн. т	%	млн. т	%	(9-7)	(10-8)
<i>A</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
1. Картопля	20,84	69,3	20,27	67,7	20,84	68,4	21,36	68,3	20,90	73,6	+59,9	+0,3
2. Культури овочеві відкритого ґрунту	9,20	30,7	9,69	32,3	9,65	31,6	9,94	31,7	7,51	26,4	-1702,4	-22,6
3. Разом	30,05	100	29,92	100	30,49	100	31,29	100	28,41	100	-2880,7	-9,3

*Складено авторами за даними Державної служби статистики України [17, с. 61].

Розподільчо-збутовий сектор ринку овочевої продукції представлений низкою каналів, які умовно можна поділити на типи: ті, які використовують малі

та дрібні користувачі; канали, якими користуються переважно середні та великі суб'єкти релевантного ринку (табл. 5).

Таблиця 5

Характеристика розподільчо-збутового сектору овочевого ринку України*

Вид каналу	Характеристика каналу
1. Канали, якими користуються переважно малі та дрібні товаровиробники	
1.1. Стихійна торгівля	Виробники реалізують продукцію самостійно без дозвільних документів у невизначених для цього місцях: вздовж транспортних шляхів, у спальних районах міст, навколо продовольчих ринків та ін. Існування каналу обумовлено значним податковим тягарем на виробників при використанні прозорих (офіційних) схем збуту продукції.
1.2. Реалізація овочів «з поля»	Загальною рисою каналу є значне перевищення ціни продукції у кінцевого споживача порівняно з ціною у товаровиробника. Даний канал функціонує у двох варіантах. <i>Перший:</i> збут продукції посередникам здійснюється в період збору врожаю за готівку. Це дає можливість отримати «швидкі» гроші для розрахунків з постачальниками розсадницького матеріалу, добрив тощо. Недоліками каналу є занижена закупівельна ціна продукції. <i>Другий варіант:</i> посередники самостійно виконують функцію збирання овочів. У цьому варіанті закупівельна ціна продукції є мінімальною.
1.3. Реалізація товару через продовольчі ринки	Канал передбачає самостійне просування виробниками товару на ринок та його самостійну реалізацію. Переваги каналу полягають не тільки у збільшенні доходів від власного продажу, але і у можливості відслідковувати цінову кон'юнктуру. Недоліками каналу є тиск перекупників та суттєві розміри зборів за торгівлю.
1.4. Реалізація овочів через ОРСП**	В ОРСП здійснюється продаж продукції дрібних та малих виробників оптовим торговцям за ринковими цінами. Одночасно ОРСП сприяють скороченню питомих витрат на зберігання та доробку продукції завдяки централізованому комплексному обслуговуванню клієнтів. Але незважаючи на чітке визначення норми Закону, відповідно до якої оптовим ринком є суб'єкт, який надає послуги з оптової торгівлі (в першу чергу малим та дрібним фермерам), на практиці вони займаються роздрібною торгівлею.
2. Канали, якими користуються переважно середні та великі товаровиробники	
2.1. Форвардний контракт	Канал орієнтований на закупівлі продукції переробними підприємствами, оптовими покупцями тощо. Перевагами каналу є мінімальні збутові ризики та стабільна ціна реалізації овочів.
2.2. Реалізація овочів через продовольчі мережі	Канал пред'являє додаткові вимоги до якості продукції, асортименту, зовнішнього вигляду, упаковки, стабільності постачань та ін. У загальному товарообігу продовольчих мереж в залежності від сезону року овочева продукція коливається в середньому від 6 до 14 %. Пік продажів припадає на період з грудня по лютий, який задовольняють великі товаровиробники та посередники за рахунок використання сучасних технологій зберігання продукції.
2.3. Реалізація овочів на експорт	Даний канал передбачає взаємодію вітчизняних товаровиробників з оптовими покупцями, дилерськими організаціями, продовольчими мережами іноземних країн в якості посередників у просуванні вітчизняних продуктів. Перевагами каналу є оплата продукції в валюті та відсутність впливів кон'юнктурних коливань внутрішнього ринку.

*Авторська розробка;

**ОРСП – оптовий ринок сільськогосподарської продукції.

В умовах нестабільності розподільчо-збутовий сектор релевантного ринку потребує певної трансформації в напрямі створення умов для підвищення частки малих та дрібних товаровиробників в обсягах реалізації продукції за корпоративними збутовими каналами для нарощування доданої вартості.

Для ринку овочевих культур характерна підвищена цінова волатильність. На основі емпіричних досліджень можна виділити *три її типи:*

1. *Сезонна волатильність:* найнижчі ціни на

овочі встановлюються у жовтні – листопаді, коли вони закладаються у сховища; найвищі – при надходженні на ринок перших партій нового врожаю.

2. *Річна волатильність:* наявність високих цін у випадку дефіциту певних культур у попередньому році та низьких цін в результаті перевиробництва цих культур у наступному році.

3. *Ситуаційна волатильність:* підвищення цін у передсвяткові дні та перед тривалими вихідними; зниження цін наприкінці робочого дня, чи у дні з

несприятливими погодними умовами.

Умови конкурентних відносин між суб'єктами ринку наближені до ринкової моделі чистої (досконалої) конкуренції через переважання обсягів виробництва овочів в складі продукції малих та дрібних товаровиробників [18].

У довосний період експортно-імпорتنі поставання овочевої продукції характеризувались різноспрямованістю та суттєвими коливаннями за обсягами товарних потоків. В якості провідної тенденції слід відзначити процес інтенсивного нарощування обсягів імпорту. Загальне збільшення у 2021 р. порівняно з 2015 р. у натуральному вимірі становило 8,21 разів проти 1,41 разів у експорті; у вартісному вимірі,

відповідно, 4,31 рази по імпорту та 1,62 разів по експорту. (табл. 6, 7).

Географічна структура експорту-імпорту характеризувалась централізацією поставань за певними країнами (табл. 8). Так, в експорті на товарну групу «бобові культури» до США припадало 83,4 % від загального експорту за цим видом продукції. На Білорусь припадало 80,3 % експорту картоплі, 76,6 % експорту моркви, ріпаку, буряку, 69,9 % капусти. Тобто, мав місце високий рівень централізації експорту, що певною мірою створювало потенційні ризики суттєвого падіння валютних надходжень у випадку припинення поставань у перелічені країни.

Таблиця 6

Обсяги експорту овочевих культур з України у 2015-2021 рр.*

Товари	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021 до 2015, %
Обсяг експорту у вартісному вимірі, тис. дол. США								
1. Овочі бобові	446,6	248,1	44561,5	35215,9	9675,2	3609,7	6656,0	14,90
2. Огірки, корнішони	5140,7	3491,7	4426,8	5204,3	3844,2	4548,5	5745,3	1,12
3. Помідори	10451,5	17268,8	13703,5	10380,5	5306,8	4827,6	5272,7	-1,98
4. Цибуля, часник	2959,3	2832,2	3344,5	6423,5	4703,9	5778,8	4882,0	1,65
5. Картопля	2531,7	1314,9	3442,0	3822,7	1588,2	861,2	3859,0	1,52
6. Морква, ріпа, буряк, редька, селера	664,1	694,1	445,3	804,6	1343,9	1581,6	3475,3	5,23
7. Капуста	481,2	551,7	996,6	1893,2	3075,9	1407,1	2406,1	5,00
8. Інші овочі	2560,4	4233,3	5816,6	7020,8	5393,8	6752,3	8682,1	3,39
Разом	25296,0	30647,9	76745,1	70786,3	34937,4	29374,7	40986,6	1,62
Обсяг експорту у натуральному вимірі, тис. т								
1. Овочі бобові	0,75	0,49	202,51	175,87	49,08	18,08	26,39	35,19
2. Цибуля, часник	18,93	14,62	16,45	21,31	13,65	23,93	21,23	1,12
3. Картопля	15,35	5,03	17,59	22,24	5,69	2,83	18,98	1,24
4. Морква, ріпа, буряк, редька, селера	2,49	3,38	1,46	2,64	2,30	6,24	13,90	5,58
5. Капуста	2,40	2,58	3,52	8,39	10,44	4,76	7,74	3,23
6. Огірки, корнішони	5,52	3,17	4,18	4,35	3,80	4,21	5,01	-1,10
7. Помідори	23,31	35,46	20,92	15,24	8,62	10,34	4,90	-4,75
8. Інші овочі	3,75	6,10	5,50	4,40	3,69	4,42	3,69	-1,02
Разом	72,62	70,91	272,17	254,50	97,27	74,85	102,13	1,41

* Складено авторами за даними Державної служби статистики України [19].

Таблиця 7

Обсяги імпорту овочевих культур в Україну в 2015-2021 рр.*

Товари	Роки							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021 до 2015, %
Обсяг імпорту у вартісному вимірі, тис. дол. США								
1. Помідори	19610,8	29535,6	23119,1	37154,3	49791,3	77803,8	63714,3	3,25
2. Картопля	1306,8	3887,5	2051,5	3007,7	47418,9	62004,4	42213,5	32,30
3. Огірки, корнішони	7611,7	6883,1	6518,9	8931,3	13711,3	18295,4	22581,4	3,00
4. Цибуля, часник	5823,2	5450,2	5500,7	8478,7	26216,9	21585,7	15658,7	2,69
5. Капуста	1591,6	3641,4	2824,9	4352,7	6719,6	9377,6	12324,6	7,74
6. Морква, ріпа, буряк, редька, селера	845,2	1614,6	679,3	2030,7	2575,5	831,5	2446,4	2,89
7. Овочі бобові	0,2	9,1	4,5	7,4	9,2	31,6	53,8	265,0
8. Інші овочі	10816,8	12308,5	14577,1	18613,3	31798,5	34472,7	44890,4	4,15
Разом	50867,8	66696,0	59696,9	87582,5	189666,4	235157,7	219145,6	4,31

Продовження табл. 7

Товари	Роки							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021 до 2015, %
Обсяг імпорту у натуральному вимірі, тис. т								
1. Картопля	1,77	9,86	3,83	5,76	250,60	301,67	178,12	100,63
2. Помідори	16,89	36,63	34,79	55,40	71,74	86,72	101,90	6,03
3. Огірки, корнішони	6,96	9,04	9,19	12,59	17,59	20,64	24,53	3,19
4. Цибуля, часник	7,24	6,07	8,22	18,97	84,05	37,59	23,00	3,52
5. Капуста	3,23	16,39	8,07	9,90	11,57	12,93	18,78	5,81
6. Морква, ріпа, буряк, редька, селера	3,54	8,20	2,53	8,32	8,92	1,64	5,05	1,43
7. Овочі бобові	0,0001	0,003	0,002	0,01	0,005	0,02	0,021	210,0
8. Інші овочі	7,65	10,00	12,07	15,51	25,34	26,59	36,67	4,79
Разом	47,28	96,19	85,10	134,93	485,35	487,78	388,05	8,21

*Складено авторами за даними Державної служби статистики України [19].

В імпорті централізація постачань за країнами була ще більш високою. Основним постачальником товарних груп «помідори» та «огірки і корнішони» була Туреччина, на яку припадало 85,3 % та 76 % всіх постачань за даною позицією. Основним поста-

чальником моркви, ріпи та буряку була Польща (57,5 %) від загального обсягу імпорту за цією товарною групою. Наведені дані свідчать про високу залежність імпорту від окремих країн, що може мати негативні наслідки для продовольчої безпеки країни.

Таблиця 8

Експорт - імпорт овочевих культур за основними країнами у 2021 р.*

Експорт				Імпорт			
Товарні групи	Країна	Обсяг, тис. дол.	%	Товарні групи	Країна	Обсяг, тис. дол.	%
1.Бобові	США	5553,9	83,44	1. Помідори	Туреччина	54324,9	85,26
2.Картопля	Білорусь	3098,4	80,29	2. Огірки, корнішони	Туреччина	17150,9	75,96
3.Морква, ріпа, буряк	Білорусь	2643,2	76,6	3. Морква, ріпа, буряк	Польща	1407,1	57,52
4.Капуста	Білорусь	1683,7	69,98	4. Бобові	Кенія	22,3	41,45
5.Огірки, корнішони	Польща	2905,6	50,57	5. Картопля	Білорусь	15700,6	37,19
6.Цибуля	Румунія	2107,5	43,17	6. Цибуля	Нідерланди	5198,7	33,20
7.Помідори	Польща	2193,3	41,65	7. Капуста	Північна Македонія	2833,3	22,99

*Складено авторами за даними Державної служби статистики України [19].

За перший воєнний рік (2022 р.) змінилась структура посівних площ та обсягів виробництва. В першу чергу, це стосується товарних груп «овочеві культури відкритого ґрунту» та «інші культури овочеві й баштанні продовольчі», площі під якими скоротились на 81 тис. га (-2,1 %) та 31 тис. га (-44,3 %), загальні обсяги виробництва – на 2481 тис. т (-24,3 %) (див. табл. 3, 4). Таке значне скорочення обумовлено окупацією переважної частини території Херсонської та Запорізької областей – провідних в Україні з виробництва овочів відкритого ґрунту. Компенсацію товарного дефіциту забезпечував зрос-

таючий імпорт (рис. 1). В 1-му півріччі 2023 року тільки в межах товарної групи «борщовий набір», не враховуючи картоплю, обсяги імпорту становили 93,9 млн. дол., тобто майже стільки, скільки за весь 2021 рік (94,8 млн. дол.) [20]. Наведені дані опосередковано свідчать про посилення товарного дефіциту у зимово-весняний період, викликаний, в першу чергу, недостатністю потужностей з довготривалого зберігання продукції.

Також особливістю воєнного періоду є певні зміни у структурі виробництва овочів в розрізі категорій господарств (табл. 9).

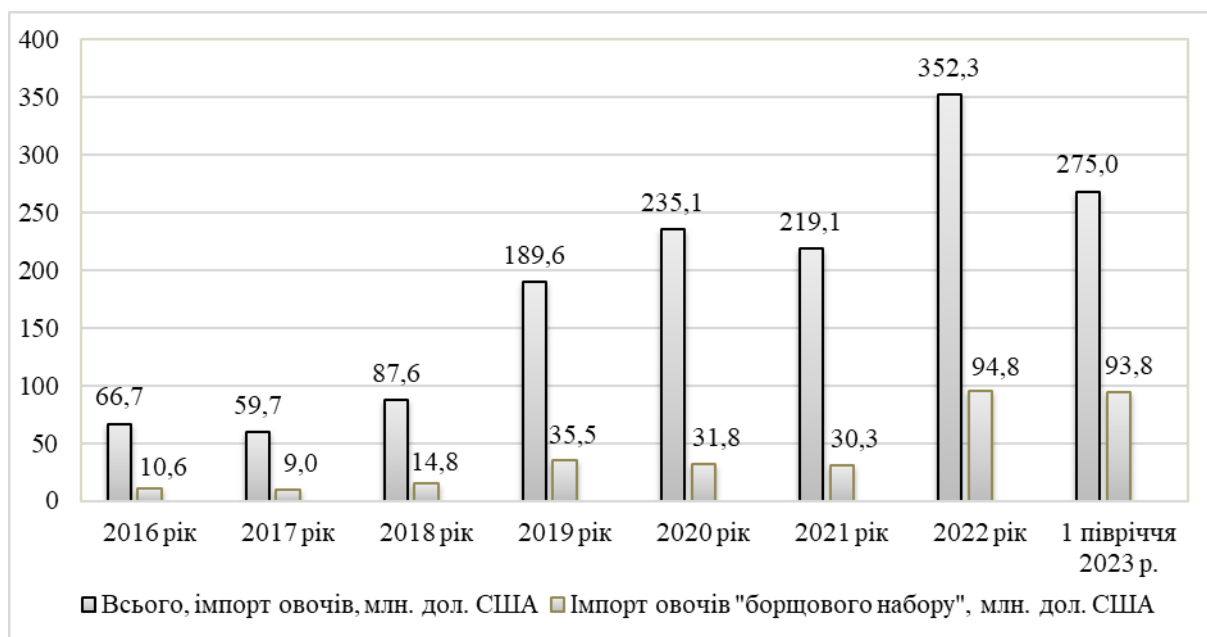

Рис. 1. Динаміка імпорту овочів в Україну за товарною групою «борщового набору»*

*Складено авторами за даними [19, 20].

Таблиця 9

Структура виробництва овочевих культур в Україні за категоріями господарств*

Товарні групи	Роки									
	2015		2019		2020		2021		2022	
	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%	тис.т	%
1. Підприємства (корпоративний сектор)										
Картопля	458,5	2,2	364,8	1,8	395,5	1,9	491,2	2,3	438,9	2,1
Культури овочеві	1280,7	13,9	1424,1	14,7	1486,5	15,4	1400,8	14,1	443,1	5,9
в т. ч. фермерські господарства										
Картопля	125,0	0,6	101,3	0,5	104,2	0,5	128,1	0,6	104,5	0,5
Культури овочеві	285,6	3,1	290,6	3,0	289,6	3,0	238,4	2,4	180,3	1,3
2. Господарства населення (індивідуальний сектор)										
Картопля	20380,8	97,8	1994,3	98,2	20442,1	98,1	20865,1	97,7	20460,3	97,9
Культури овочеві	7933,2	86,1	8263,5	85,3	8166,3	84,6	8534,3	85,9	7068,4	94,1
3. Всього										
Картопля	20839,3	69,3	20269,2	67,7	20838,0	68,4	21356,3	68,3	20899,2	73,6
Культури овочеві	9214,0	30,7	9687,6	32,3	9652,8	31,6	9935,2	31,7	7511,6	26,4
Разом										
Картопля, культури овочеві	30053,3	100	2992,2	100	30490,8	100	31291,5	100	28410,8	100

*Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [17, с. 61].

Обсяги виробництва в корпоративному секторі ринку характеризуються найбільш масштабним скороченням з 1400,8 тис. т у 2021 р. до 443,1 тис. т у 2022 р. (- 68,4 %), оскільки тут були зосереджені основні агропідприємства овочевої спеціалізації, які припинили свою діяльність. Одночасно скоротилось виробництво овочів фермерськими господарствами з 238,4 тис. т до 180,3 тис. т (- 24,3 %). Якщо до війни усереднене фермерське господарство вирощувало овочі на ділянці розміром до 100 га, то у воєнний період фермери обмежуються ділянками розміром не

більше 20 га [21]. В результаті сформувався певний резерв потужностей зі зберігання овочів.

В індивідуальному секторі ринку спостерігалось більш повільне скорочення виробництва овочів порівняно з корпоративним сектором: з 8534,3 тис. т до 7068,4 (- 1465,9 тис. т або на 17,2%). Це пояснюється посиленням дії окремих чинників, які під впливом нових обставин почали позитивно впливати на результативність виробництва, зокрема: вирощування овочів переважно на присадибних ділянках, що дозволяє використовувати власний полив; використання

малої оброблювальної техніки, яка потребує значно менших коштів на закупівлю та обслуговування; можливість гнучкого реагування на кон'юнктурні коливання ринку за рахунок малих площ вирощування культур.

На підставі емпіричного дослідження сучасних тенденцій релевантного ринку та аналізу порівняльних можливостей різних категорій господарств можна зробити висновок щодо доцільності посилення інституціональних важелів впливу на малі форми господарювання, в першу чергу господарства населення, в якості пріоритетного напрямку селективної підтримки овочевого ринку України в воєнний і повоєнний періоди.

Для вирішення цього актуального завдання авторами запропоновано концептуальну схему взаємодії господарств населення з іншими суб'єктами ринку, яка передбачає:

а) на першому етапі: для господарств населення створити умови для спільного виробництва однорідних товарних партій овочевих культур;

б) на другому етапі: запровадити механізм реалізації однорідних товарних партій продукції таким суб'єктам: великим фермерським господарствам, які мають резерви зберігання овочів; агропідприємствам для забезпечення відповідності споживчих властивостей товару вимогам продовольчих мереж (рис. 2).

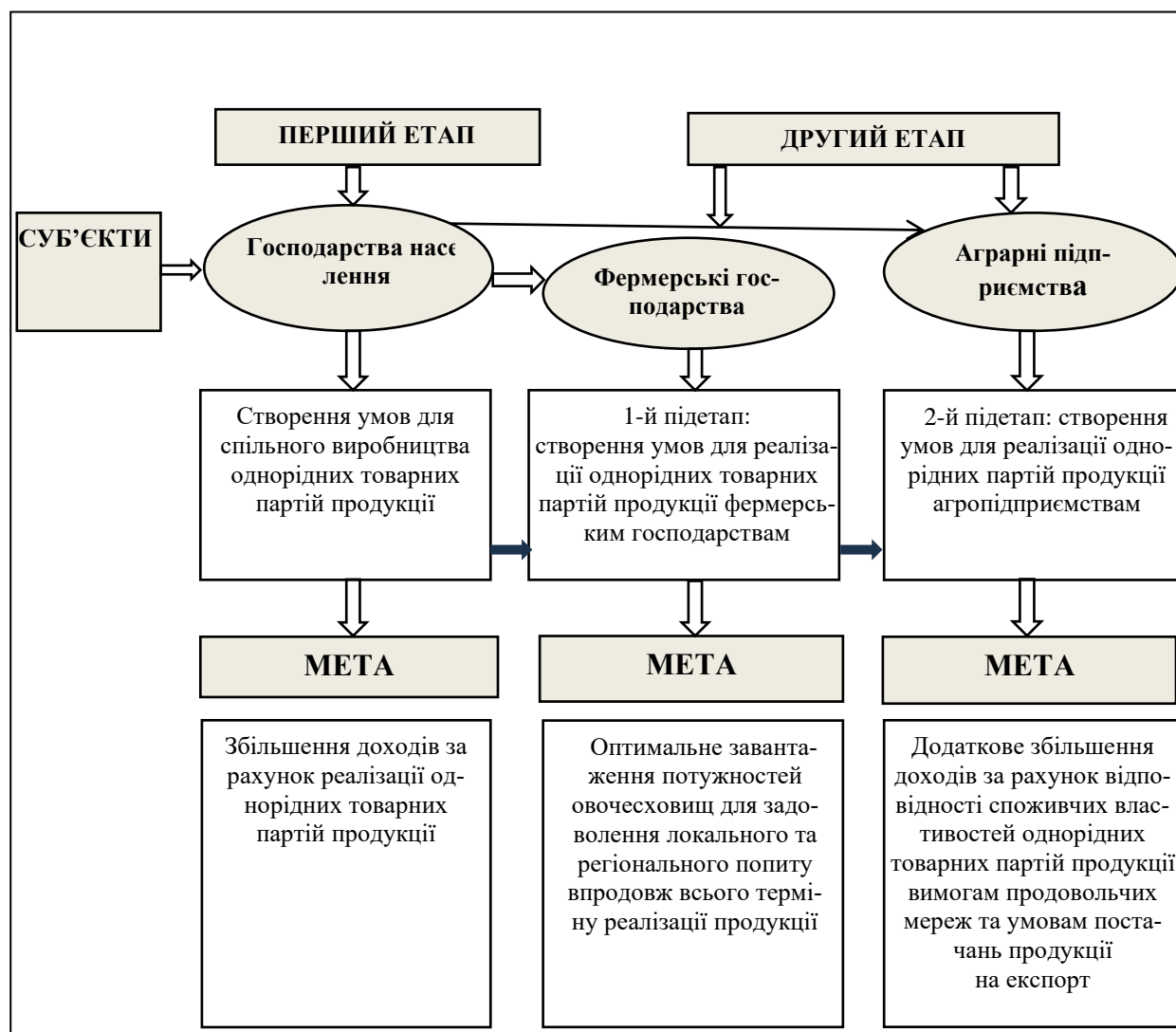

Рис. 2. Концептуальна схема взаємодії господарств населення з різними суб'єктами ринку овочевих культур*

*авторська розробка

Виокремлення першого підетапу обумовлено тим, що переважна більшість домогосподарств вирощує овочі на присадибних ділянках. В результаті кожне окреме домогосподарство не спроможне самостійно створювати товарні партії продукції. Необхідно

об'єднати селян для спільного виробництва шляхом домовленостей з вибору номенклатури, розподілу обсягів вирощування, ринків збуту та ін. Це дасть можливість підвищити закупівельні ціни та збільшити за цих умов доходи кожного з учасників.

Для створення передумов для спільного виробництва однорідних товарних партій продукції пропонується комплекс взаємопов'язаних заходів, які узагальнено в табл. 10. Серед них особливо слід звернути увагу на базовий рівень підтримки в межах сільських громад, які максимально наближені до виробників та мають можливість оперативного використовувати зворотній зв'язок. В першу чергу, це стосується створення в складі виконавчих органів сільських рад підрозділів з маркетингу. Доцільність такого заходу полягає у необхідності обґрунтованого визначення параметрів спільного виробництва, оскільки в разі помилкових рішень зміна номенклатури потребує додаткового часу на спільне налагодження виробництва

нова культура, накопичення досвіду з її вирощування, додаткових витрат на придбання спеціалізованих технічних засобів з обробки культур, збору врожаю та ін.

В межах другого етапу – на рівні забезпечення взаємозв'язків господарств населення з фермерськими господарствами (перший підетап) – основний напрям передбачає спрямування інституціональних заходів на ефективне використання наявних потужностей зі зберігання овочів у фермерських господарствах. За 2022 рік обсяги виробництва овочів фермерськими господарствами скоротились на 24,3 %. В результаті утворився певний резерв складських потужностей.

Таблиця 10

Пропозиції щодо впровадження інституціональних механізмів та заходів взаємодії господарств населення з суб'єктами овочевого ринку України*

Передумови впровадження інституціональних механізмів та заходів	Діючі інституціональні механізми та заходи	Пропозиції щодо впровадження нових, або вдосконалення діючих інституціональних механізмів та заходів	Очікувані результати
Етап 1. Створення умов для виробництва однорідних товарних партій продукції			
<p>1. Посилення дії окремих чинників, які у воєнний період позитивно впливають на збільшення виробництва овочів господарствами населення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - використання власного поливу; - використання власних робітників; - можливість гнучкого реагування на зміну кон'юнктури ринку; - можливість використання малої оброблювальної техніки; - розпорошене за територією виробництво, що зменшує ймовірність втрат врожаю. <p>2. Необхідність проведення маркетингових досліджень відносно товарної номенклатури, яку доцільно визначати для спільного виробництва.</p>	<p><i>На рівні недержавних інституцій:</i></p> <p>в окремих сільських громадах створюються неформальні об'єднання селян на засадах спільних домовленостей щодо виробництва та реалізації однорідних товарних партій овочів.</p>	<p><i>1. На рівні недержавних інституцій сільських громад:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - в структурі виконавчих органів сільських рад створити маркетинговий підрозділ; - сприяти розробці та прийняттю Закону України «Про створення в сільських громадах безприбуткових збутових кооперативів». <p><i>2. На рівні формальних інститутів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - доповнити 8-й принцип (врахування інтересів територіальної громади) статті 4 «Основні принципи сільськогосподарської кооперації» Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» вмотивованістю учасників до врахування інтересів територіальної громади, на території якої проводиться відповідна діяльність, з урахуванням особливостей окремих агропродовольчих ринків [22]; - передбачити державну підтримку в складі: Державної Програми часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва на малу ґрунто-оброблювальну техніку для використання на обмежених ділянках [23]; Державної Програми «Доступні кредити 5-7-9» на надання фінансової підтримки наряду з суб'єктами підприємництва сільськогосподарським виробникам, діяльність яких не передбачає отримання прибутку [24]. 	<p>Збільшення доходів селян за рахунок реалізації однорідних товарних партій овочів;</p> <ul style="list-style-type: none"> - сприяння насиченню ринку вітчизняною продукцією; - скорочення обсягів імпорту; - сприяння скороченню цінової волатильності в результаті більш урівноваженої товарної структури ринку.
Етап 2. Взаємодія господарств населення з іншими суб'єктами ринку			
Підетап 2.1. Реалізація однорідних товарних партій продукції фермерськими господарствами, які мають потужності для зберігання овочів			
<p>1. Відсутність у господарств населення фінансових можливостей для розбудови сучасних овочесховищ.</p> <p>2. Наявність резервів складських потужностей в фермерських господарствах.</p> <p>3. Дефіцит продукції в зимово-весняний період.</p>	<p><i>Неформальні інститути:</i></p> <p>обмежені випадки укладання договорів між господарствами населення та фермерськими господарствами</p>	<p><i>На рівні формальних інститутів:</i></p> <p>Підпункт 16.2 статті 16 «Державна підтримка виробників плодів, ягід, винограду, хмелю та аквакультури» Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» розповсюдити на надання компенсації до 50% вартості будівництва нових або реконструкції діючих овочесховищ, які функціонують в складі фермерських господарств [25].</p>	<p>Завантаження резервних складських потужностей;</p> <ul style="list-style-type: none"> - задоволення місцевого попиту вітчизняною продукцією; - скорочення частки імпорту.

Продовження табл.10

Передумови впровадження інституціональних механізмів та заходів	Діючі інституціональні механізми та заходи	Пропозиції щодо впровадження нових, або вдосконалення діючих інституціональних механізмів та заходів	Очікувані результати
Підетап 2.2. Реалізації однорідних товарних партій продукції великим суб'єктам ринку (агропідприємствам)			
<p>1. Посилення зацікавленості агропідприємств у співробітництві з господарствами населення.</p> <p>2. Відсутність однопорядкових за площею вільних сільськогосподарських земель для відновлення крупнотоварного виробництва на нових територіях.</p> <p>3. Випадки порушень угод з реалізації продукції агропідприємствам.</p>	<p><i>На рівні неформальних інститутів</i> обмежені випадки співробітництва (укладання угод) між господарствами населення та агропідприємствами).</p>	<p>Зосередження уваги на вдосконаленні договірної основи відносин:</p> <p><i>1. На рівні державних інституцій:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Мінагрополітики розробити Інструкцію (рекомендації) щодо організаційно-економічних умов співробітництва, акцентувавши увагу на перспективні види договірних відносин (виробничу контрактацію). <p><i>2. На рівні формальних інститутів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - у Господарському Кодексі України статтю 274 «Відповідальність за договором контрактації» (пункт 4) доповнити умовами сплати штрафних санкцій у випадках: - використання виробником допоміжних матеріалів, технічних засобів тощо, які не відповідають зафіксованим в договорах умовам надання допомоги зі сторони контрактанта; - одностороннього скорочення (припинення) надання контрактантом окремих видів, або всієї допомоги, що не відповідає умовам контракту [26]. 	<p>Підвищення цін за відповідність товарів вимогам продовольчих мереж та умовам експорту;</p> <ul style="list-style-type: none"> - підтримка агропідприємств в забезпеченні селян насінним матеріалом, у підвищенні кваліфікації робітників, передачі в користування вільної техніки

*Розроблено авторами на основі [22, 23, 24, 25, 26].

В якості основного заходу пропонується підпункт 16.2. статті 16 «Державна підтримка виробників плодів, ягід, винограду, хмелю та аквакультури» Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» розповсюдити на надання компенсації до 50 % вартості будівництва нових або реконструкції діючих овочесховищ на фермерські господарства [25]. Цей захід, по-перше, буде сприяти доведенню технічного стану овочесховищ до сучасних вимог зберігання овочів, по-друге, – підвищенню рентабельності їх експлуатації за рахунок оптимального завантаження потужностей та забезпечення подовжених термінів зберігання продукцією від господарств населення, по-третє, – задоволенню локального та регіонального споживчого попиту впродовж всього терміну реалізації продукції.

Доцільність розвитку взаємозв'язків малих товаровиробників з великими учасниками ринку (агропідприємствами) з метою реалізації однорідних товарних партій продукції з підвищеними споживчими властивостями обумовлена посиленням зацікавленості останніх у співпраці з дрібними товаровиробниками. Переваги агропідприємств при взаємодії з господарствами населення полягають в гарантованих поставках овочів необхідної якості, що збільшить обсяги товарних партій та дозволить отримати додатковий прибуток. В свою чергу, мотиви селян співпрацювати з агропідприємствами полягають у відсутності проблем зі збутом продукції, у відсутності витрат на лабораторні аналізи, маркетингові дослідження, адміністративні витрати та ін.

Разом з тим, у взаємовідносинах агропідпри-

ємств та господарств населення існують певні проблеми. Серед основних з них слід відзначити такі:

а) наявність випадків початкової підтримки агропідприємствами дрібних товаровиробників з наступною односторонньою відмовою від виконання взятих на себе зобов'язань (цьому сприяє економічна доцільність зосередження стосунків з обмеженою кількістю виробників, що спрощує досягнення одного рівня якості продукції);

б) наявність випадків продажу господарствами населення переданих агропідприємствами в якості підтримки допоміжних матеріалів та закупівлі більш дешевих матеріалів [27].

З метою посилення стійкості взаємовідносин між агропідприємствами та малими учасниками овочевого ринку пропонується зосередити увагу на вдосконаленні договірної основи, зокрема:

а) Мінагрополітики розробити типову інструкцію (рекомендації) щодо організаційно-економічних умов співробітництва великих та малих учасників агропродовольчих ринків з зосередженням переваг на договорах виробничої контрактації (в них узгоджуються обсяги, види та терміни продукції, що закуповується у виробників, а також ресурси, які надаються контрактером для їх виробництва; це дає можливість конкретизувати всі аспекти взаємних зобов'язань сторін, в т. ч. тих, які стосуються надання підтримки виробникам [28]);

б) у Господарському Кодексі України у статті 274 «Відповідальність за договором контрактації» пункт 4 «...інші санкції за невиконання або неналежне виконання зобов'язань відповідно до вимог цього

Кодексу» доповнити сплатою штрафних санкцій у випадках:

– використання виробником допоміжних матеріалів, які не відповідають зафіксованим в договорах умовам надання допомоги зі сторони контрактанта (переліку допоміжних матеріалів, їх виробників тощо);

– одностороннього скорочення (припинення) надання контрактантом окремих видів, або всієї допомоги, у випадках, коли це не відповідає умовам контракту [26].

Ці пропозиції посилять взаємну довіру між суб'єктами та будуть сприяти підвищенню ролі малих форм господарювання у системі відносин з іншими учасниками овочевого ринку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У дослідженні доведено, що у воєнний і повоєнний періоди інституціональні механізми та інструменти селективного регулювання овочевого ринку України потребують суттєвого посилення, зокрема, у зв'язку з тимчасовою окупацією частини територій Херсонської та Запорізької областей, які традиційно спеціалізувались на виробництві овочів. Наголошено, що в якості резерву збільшення обсягів виробництва доцільно використати потенціал індивідуального сектору ринку, в першу чергу господарств населення, які у нових умовах отримали певні перспективи для розвитку.

Переваги запропонованої в роботі концептуальної схеми інституціонального впливу на підвищення ролі господарств населення у виробництві овочів полягають, по-перше, у підвищенні закупівельних цін та збільшенні за цих умов доходів малих форм господарювання за рахунок створення однорідних товарних партій, по-друге – у скороченні цінової волатильності в результаті формування більш урівноваженої товарної структури ринку. Посилення взаємозв'язків з іншими суб'єктами ринку дадуть можливість останнім додатково збільшувати закупівельну ціну продукції

за рахунок відповідності споживчих властивостей вимогам продовольчих мереж та умовам постачань продукції на експорт.

У повоєнний період, враховуючи очікуване збільшення споживчого попиту на овочеву продукцію (повернення мешканців із-за кордону, збільшення платоспроможного попиту) та необхідність вирішення питання зайнятості сільського населення, доцільно зосередити увагу на виробництві, переробці та реалізації готових овочевих продуктів з підвищеною доданою вартістю.

Наукова новизна дослідження полягає в розробці концептуальної схеми впровадження інституціональних механізмів селективного регулювання овочевого ринку у воєнний та повоєнний період шляхом ефективної взаємодії господарств населення з фермерськими господарствами та агропідприємствами на засадах виробництва та збуту однорідних товарних партій продукції одночасно з якісним та довгостроковим їх зберіганням, що дозволить збалансувати попит та пропозицію на овочеву продукцію за обсягами, якістю та ціною в умовах викликів і загроз безпекового середовища.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають в обґрунтуванні селективних механізмів, спрямованих на розвиток централізованих форм організації овочевого ринку з широким використанням механізмів кооперації, державно-приватного партнерства та ін. Зокрема, для районів, сприятливих для розвитку овочівництва, необхідно розробити довгострокову стратегію формування нових овочевих зон національного рівня, в т. ч. з виробництва органічних та дитячих продуктів. Одночасно повинні отримати поширення кооперативні збутові мережі, зорієнтовані на реалізацію овочевих продуктів малих товаровиробників як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Література

1. Галат Л. М. Особливості ринку свіжих овочів в Україні // *Агросвіт*. 2019. № 11. С. 35-44. doi:10.32702/2306-6792.2019.11.35.
2. Духницький Б. В., Новічков О. В., Полупан В. М. Ринок овочевих культур в Україні // *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 56-60.
3. Іваненко В. Ф. Моделювання показників ефективності виробництва овочів закритого ґрунту // *Економіка АПК*. 2013. № 3. С. 35-40.
4. Лищенко М. О., Устік Т. В. Значення вітчизняного ринку в забезпеченні населення овочами // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6(2). С. 51-55.
5. Єльцова Л. Б., Омельчук С. Т. Обґрунтування шляхів удосконалення анкетно-опитувального методу оцінки фактичного харчування населення // *Медичні перспективи*. 2017. Т. 22, № 3. С. 104-112. doi:10.26641/2307-0404.2017.3.111935
6. Сегеда С. А. Характеристика споживання продовольства в Україні та основні фактори впливу на його рівень // *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 2(2). С. 197-201.
7. Логоша Р. В., Мазур К. В., Кричковський В. Ю. Маркетингове дослідження ринку овочевої продукції в Україні: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ». 2021. 344 с.
8. Артюх О. Маркетингові аспекти забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств – виробників овочевої продукції // *Агросвіт*. 2010. № 6. С. 57-60.
9. Близький Р. С. Теоретичні та практичні засади формування ринку овочів в Україні // *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2011. Вип. 1. С. 332-340.
10. Вишнеvsька О. В. Розвиток і адаптація аграрного сектору у геоeкономiчному середовищі // *Сталий розвиток eкономiки*. 2013. № 4. С. 32-37.

11. Єранкін О. О. Особливості трансформації маркетингового середовища агробізнесу в Україні // Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. Економіка і менеджмент. 2013. Вип. 5. С. 112-120.
12. Боліла С. Ю., Кириченко Н. В. Маркетингові аспекти створення доданої вартості продукції в регіональному виробництві овочів та сфери їх переробки. // Ефективна економіка. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8460> (дата звернення 9.02.2024) doi:10.32702/2307-2105-2020.12.114
13. Guan, Z., Biswas, T., & Wu, F. (2017). The US tomato industry: An overview of production and trade. <https://scholar.archive.org/work/xvhcn5gwnnfxtp7juqctklnpi/access/wayback/https://journals.flvc.org/edis/article/download/105009/118652> (Retrieved February 9, 2024).
14. Huang K. M., Guan Z., Hammami A. The U.S. Fresh Fruit and Vegetable Industry: An Overview of Production and Trade // Agriculture. 2022. Vol. 12. Iss. 10. P. 1719. URL: <https://www.mdpi.com/2077-0472/12/10/1719> doi:10.3390/agriculture12101719. (Retrieved February 9, 2024).
15. Lia S., Wu F., Guan Z., Luo T. How Trade Affects the US Produce Industry: The Case of Fresh Tomatoes // International Food and Agribusiness Management Review. 2022. Vol. 25. Iss. 1. P. 121–133. doi: 10.22434/IFAMR2021.0005. URL: <https://www.wageningenacademic.com/doi/10.22434/IFAMR2021.0005> (Retrieved February 9, 2024).
16. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку: затверджена Розпорядженням Антимонопольного комітету України 5 березня 2002 року № 49-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02#Text> (дата звернення 9.02.2024)
17. Сільське господарство України за 2022 р.: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2023. 250 с.
18. Буркинський Б.В., Нікішина О.В. та ін. Інтеграційні механізми розвитку товарних ринків: монографія. За ред. Буркинського Б.В. Одеса: ІПРЕД НАНУ. 2019. 387 с. doi: 10.31520/978-966-02-8911-6.
19. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [Веб-сайт]. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 9.02.2024)
20. У першому півріччі Україна суттєво наростила імпорт овочів. *Ukraine Open for business*: веб-сайт. URL: <https://open4business.com.ua/u-i-pivrichchi-ukrayina-suttjevo-narostyla-import-ovochiv/> (дата звернення 9.02.2024)
21. Експерт розказав, скільки потрібно вкласти в гектар овочів *Агрономія сьогодні*: веб-сайт. URL: <http://agronomy.com.ua/ahrotrendy/326-ekspert-rozkazav-skilki-potribno-vklasti-v-g> (дата звернення 9.02.2024)
22. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України №819-IX від 21 липня 2020 р. за станом на 24.07.2021 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>. (дата звернення 9.02.2024)
23. Про формування та затвердження переліку вітчизняної техніки та обладнання для агропромислового комплексу, вартість яких частково компенсується за рахунок бюджетних коштів: Наказ Міністерства економіки України від 17 серпня 2021 р. № 426 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME210973> (дата звернення 9.02.2024)
24. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2023 р. № 229. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 9.02.2024)
25. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України № 1877-IV від 24 червня 2004 р. за станом на 31.12.2023 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення 9.02.2024)
26. Господарський кодекс України. № 436-IV від 16 січня 2003 року за станом на 01.01.2024 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 9.02.2024)
27. Корпоратизація аграрного сектора економіки України: колективна монографія. / за ред. Шубравської О.В. Київ: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2020. 205 с.
28. Договір контрактиції сільськогосподарської продукції: як використовувати аграрію. Agroapp: веб-сайт. URL: <https://agroapp.com.ua/uk/blog/dogovir-kontraktaci%D1%97-silskogospodarsko%D1%97-produkci%D1%97-yak-vikoristovuvati-agrariyu/> (дата звернення 9.02.2024)

Стаття надійшла 20.02.2024
 Стаття прийнята до друку 5.03.2024
 Доступно в мережі Internet 20.04.2024

Nikishyna O.

Doctor of Economics, Senior Researcher
 Head of Department of Market Mechanisms
 and Structures
 E-mail: ksenkych@gmail.com
 ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

Tarakanov M.

PhD in Economics, Senior Researcher
 Department of Market Mechanisms and Structures
 E-mail: tarakanovnikolajleonidovic@gmail.com
 ORCID ID: 0000-0002-3827-2373

Nosova N.I.

Senior Engineer
 Department of Market Mechanisms and Structures
 Institute of Market and Economic & Ecological Research of National Academy of Sciences of Ukraine
 Frantsuzskiy boulevard, 29, Odesa, Ukraine, 65044
 E-mail: sovanatali22@ukr.net
 ORCID ID: 0009-0008-4830-0009

TRENDS AND INSTITUTIONAL MECHANISMS OF SELECTIVE REGULATION OF THE VEGETABLE MARKET OF UKRAINE DURING THE WAR AND POST-WAR PERIODS

The article presents the results of the research devoted to the institutional provision of the selective regulation of the vegetable market in the war and post-war periods. The analysis of geographic, commodity and time limits of the market has been carried out. Indicators of market capacity and the degree of its openness have been determined.

The characteristics of the production and distribution and sales sectors of the market have been provided. According to the generalized product nomenclature, the trends in the structure of sown areas and the volume of vegetable production have been determined. A comparative analysis of product sales channels used by small and large producers has been performed. The attention has been focused on the market's inherent increased price volatility. It has been emphasized that the conditions of competitive relations between market participants are close to the market model of pure (perfect) competition due to the predominance of the share of small producers. As a leading trend in export-import supplies of products, the accelerated growth of import volumes in comparison with export volumes, both in physical terms and in terms of value, has been determined. The attention has been drawn to the negative trend of increasing of import dependence on individual countries.

It has been emphasized that in the war and post-war periods, the balanced functioning of the vegetable market largely depends on the effectiveness of the inter-subject interaction of the participants. It has been concluded that in the conditions of an unstable economic situation, it is advisable to pay attention to the prospects of strengthening the institutional levers of influence on small businesses, primarily households, as a priority direction of the selective market support.

The scientific novelty of the study consists in the development of a conceptual scheme for the introduction of institutional mechanisms of the selective regulation of the vegetable market in the war and post-war period through the effective interaction of households with farms and agro-enterprises on the basis of the production and sale of homogeneous commodity batches of products simultaneously with their high-quality and long-term storage, which will allow to balance supply and demand for vegetable products in terms of volume, quality and price in the context of challenges and threats to the security environment.

Key words: vegetable market, institutional mechanisms, selective regulation, inter-subject interactions.

References

1. Halat, L. M. (2019). Osoblyvosti rynku svizhykh ovochiv v Ukraini. *Ahrosvit*, 11, 35-44. doi:10.32702/2306-6792.2019.11.35
2. Dukhnytskyi, B. V., Novichkov, O. V., & Polupan, V. M. (2017). Rynok ovochevykh kultur v Ukraini. *Ekonomika APK*, 10, 56-60.
3. Ivanenko, V. F. (2013). Modeliuvannia pokaznykiv efektyvnosti vyrobnytstva ovochiv zakrytoho gruntu. *Ekonomika APK*, 3, 35-40.
4. Lyshenko, M. O., & Ustik, T. V. (2016). Znachennia vitchyznianoho rynku v zabezpechenni naseleння ovochamy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 6(2), 51-55.
5. Yeltsova, L. B., & Omelchuk, S. T. (2017). Obhruntuvannia shliakhiv udoskonalennia anketno-popytvalnoho metodu otsinky faktychnoho kharchuvannia naseleння. *Medychni perspektyvy*, 22(3), 104-112. doi:10.26641/2307-0404.2017.3.111935
6. Sehed, S. A. (2015). Kharakterystyka spozhyvannia prodovolstva v Ukraini ta osnovni faktory vplyvu na yoho riven. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 2(2), 197-201.

7. Lohosha, R. V., Mazur, K. V., & Krychkovskiy, V. Yu. (2021). *Marketynhove doslidzhennia rynku ovochevoi produktsii v Ukraini*. TOV «TVORY».
8. Artiukh, O. (2010). Marketynhovi aspekty zabezpechennia diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv – vyrobnykiv ovochevoi produktsii. *Ahrosvit*, 6, 57-60.
9. Blyzkyi, R. S. (2011). Teoretychni ta praktychni zasady formuvannia rynku ovochiv v Ukraini. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, 1, 332-340.
10. Vyshnevskaya, O. V. (2013). Rozvytok i adaptatsiia ahrarynoho sektoru u heoekonomichnomu seredovyschi. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 4, 32-37.
11. Yerankin, O. O. (2013). Osoblyvosti transformatsii marketynhovooho seredovyscha ahrobiznesu v Ukraini. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarynoho universytetu. Ser. Ekonomika i menedzhment*, 5, 112-120.
12. Bolila, S. Yu., & Kyrychenko, N. V. (2020). Marketynhovi aspekty stvorennia dodanoi vartosti produktsii v rehionalnomu vyrobnytstvi ovochiv ta sfery yikh pererobky. *Efektivna ekonomika*, 12 <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8460> (Retrieved February 9, 2024) doi:10.32702/2307-2105-2020.12.114
13. Guan, Z., Biswas, T., & Wu, F. (2017). The US tomato industry: An overview of production and trade. <https://scholar.archive.org/work/xvhcn5gwnnfxtp7juqctklnpi/access/wayback/https://journals.flvc.org/edis/article/download/105009/118652> (Retrieved February 9, 2024).
14. Huang, K. M., Guan, Z., & Hammami, A. (2022). The U.S. Fresh Fruit and Vegetable Industry: An Overview of Production and Trade. *Agriculture*, 12(10), 1719. <https://www.mdpi.com/2077-0472/12/10/1719>. doi:10.3390/agriculture12101719. (Retrieved February 9, 2024).
15. Li, S., Wu, F., Guan, Z., & Luo, T. (2022). How trade affects the US produce industry: The case of fresh tomatoes. *International Food and Agribusiness Management Review*, 25(1), 121-134. doi: 10.22434/IFAMR2021.0005. <https://www.wageningenacademic.com/doi/10.22434/IFAMR2021.0005> (Retrieved February 9, 2024).
16. *Metodyka vyznachennia monopolnoho (dominuiuchoho) stanovyscha sub'iektiv hospodariuvannia na rynku: zatverdzhena Rozporiadzhenniam Antymonopolnoho komitetu Ukrainy 5 bereznia 2002 roku № 49-r*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02#Text> (Retrieved February 9, 2024)
17. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2023). Silske hospodarstvo Ukrainy za 2022 r, Kyiv.
18. Burkynskiy, B. V. (2019). Intehratsiini mekhanizmy rozvytku tovarnykh rynkiv. IPREED NANU. doi: 10.31520/978-966-02-8911-6.
19. *Zovnishnia torhivlia okremymy vydamy tovariv za krainamy*. Ofitsiyniy sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua/> (Retrieved February 9, 2024)
20. *U pershomu pivrichchi Ukraina suttyevo narostyla import ovochiv*. Ukraine Open for business. <https://open4business.com.ua/u-i-pivrichchi-ukrayina-suttyevo-narostyla-import-ovochiv/> (Retrieved February 9, 2024)
21. *Ekspert rozkazav, skilky potribno vklasty v hektar ovochiv*. Агрономія сьогодні. <http://agronomy.com.ua/ahrotrendy/326-ekspert-rozkazav-skilki-potribno-vklasti-v-g> (Retrieved February 9, 2024)
22. *Pro silskohospodarsku kooperatsiiu: Zakon Ukrainy №819-IX vid 21 lypnia 2020 r. za stanom na 24.07.2021 r*. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>. (Retrieved February 9, 2024)
23. *Pro formuvannia ta zatverdzhennia pereliku vitchyznianoj tekhniki ta obladnannia dlia ahropromyslovoho kompleksu, vartist yakykh chastkovo kompensuietsia za rakhunok biudzhethnykh koshtiv: Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 17 serpnia 2021 r. № 426*. <https://ips.ligazakon.net/document/ME210973> (Retrieved February 9, 2024)
24. *Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo nadannia finansovoi derzhavnoi pidtrymky sub'iektam pidpriemnytstva. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 bereznia 2023 r. № 229*. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF#Text> (Retrieved February 9, 2024)
25. *Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy: Zakon Ukrainy № 1877-IV vid 24 chervnia 2004 r. za stanom na 31.12.2023 r*. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (Retrieved February 9, 2024)
26. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy. № 436-IV vid 16 sichnia 2003 roku za stanom na 01.01.2024 r*. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Retrieved February 9, 2024)
27. Shubravskaya, O. V. (2020). Korporatyzatsiia ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy. DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy».
28. *Dohovir kontraktatsii silskohospodarskoi produktsii: yak vykorystovuvaty ahraryiu*. Agroapp. <https://agroapp.com.ua/uk/blog/dogovir-kontraktaci%D1%97-silskogospodarsko%D1%97-produkci%D1%97-yak-vikoristovuvati-agrariyu/> (Retrieved February 9, 2024)

Received 20 February 2024

Approved 5 March 2024

Available in Internet 20.04.2024

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Нікішина О.В., Тараканов М.Л., Носова Н.І. Тенденції та інституціональні механізми селективного регулювання овочевого ринку України у воєнний та повоєнний періоди // Економіка харчової промисловості. 2024. Т. 16, вип. 1. С. 26-40. doi: 10.15673/ie.v16i1.2888

Cite as APA style citation

Nikishyna, O., Tarakanov, M., & Nosova, N. (2024). Trends and institutional mechanisms of selective regulation of the vegetable market of Ukraine during the war and post-war periods. *Food Industry Economics*, 16(1), 26-40. doi: 10.15673/ie.v16i1.2888